

Πρόλογος

Πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια οἱ ὑπεύθυνοι τῆς νέας σειρᾶς τοῦ οἴκου De Gruyter *Key Perspectives on Classical Research* μοῦ πρότειναν νὰ συμβάλω σ' αὐτὴν μὲ τὴν συγγραφή ἐνὸς τόμου ποὺ θὰ παρουσίαζε μία κριτικὴ ἐπανεκτίμηση τῆς ἔρευνας περὶ τὸ μακεδονικὸ βασίλειο κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἢ καὶ ἀκόμη παλαιότερα. Κατόπιν πολλῶν συζητήσεων μὲ τοὺς τότε ὑπευθύνους συμφωνήσαμε ὅτι ἡ ἀποστολή μου θὰ συνίστατο σὲ «μία εἰς βάθος κριτικὴ παρουσίαση ἐνὸς ἐπιλεγμένου ἀριθμοῦ ἰδιαίτερα προβεβλημένων ζητημάτων» στὸν τομέα τῶν μακεδονικῶν σπουδῶν. Ἐγὼ πρότεινα παραδείγματος χάριν καὶ κάπως 'ἀτάκτως ἐρριμένα', «τὴν γλῶσσα ἢ τὴν διάλεκτο, τοὺς πολιτικούς θεσμούς, τὸν φόνο τοῦ Φιλίππου Β', τὰ αἷτια τοῦ Γ' Μακεδονικοῦ Πολέμου κλπ.», ὅλα ζητήματα ποὺ μὲ εἶχαν ἀπασχολήσει πρόσφατα.

Κατόπιν ὠριμώτερης σκέψεως κατέληξα ὅτι τὰ ἐπιλεγμένα θέματα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀρκετὰ ἐπίκαιρα, ὥστε νὰ ἐνδιαφέρουν ἓνα κοινὸ εὐρύτερο ἀπὸ τὸν στενὸ κύκλο τῶν εἰδικῶν καὶ συνάμα ἢ ἐκθεσὴ τους νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν συστηματικὴ, ὥστε νὰ διευκολύνουν τὴν περιήγηση τοῦ ἀναγνώστη στὸν λαβύρινθο τῆς ἐπιστημονικῆς βιβλιογραφίας περὶ τὴν ἀρχαία Μακεδονία. Κατὰ συνέπεια ὁ τόμος ὁργανώθηκε ἐπὶ τῇ βάσει τριῶν ἀξόνων (Μέρος 2, 3 καὶ 4) ποὺ ἀφοροῦν ἀντίστοιχα τὴν χώρα, τοὺς κατοίκους καὶ ἓνα ζεῦγος ἐξόχων Μακεδόνων ποὺ ἄλλαξαν τὸν ροῦ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Τὰ ὡς ἄνω μέρη εἰσάγονται μὲ τὸ Μέρος 1, ποὺ ἐκθέτει τὴν παγκόσμια σημασία τοῦ ἀρχαίου μακεδονικοῦ βασιλείου, καὶ τὸ βιβλίον κλείνει μὲ ἓναν ἐπίλογο, ποὺ ἀποτελεῖ προειδοποίησις ἔναντι τῆς ἀναξιοπιστίας ἀκόμη μιᾶς ἀπὸ τὶς ἐγκυρότερες ἀρχαῖες πηγές μας, καὶ μὲ μία ἀποτίμηση τῆς πορείας ποὺ ἀκολουθήσαμε.

Ἀπὸ τὴν προηγούμενη παράγραφο προκύπτει ὅτι τὸ παρὸν βιβλίον δὲν περιλαμβάνει μία σειρὰ ἀπὸ θέματα. Δὲν πρόκειται γιὰ μία

σχολιασμένη βιβλιογραφία, όπως το *Oxford Bibliographies on Line*¹. Ούτε για μία ιστορία της Μακεδονίας. Όποιος ενδιαφέρεται για τα γεγονότα που ανέδειξαν μία μικρή ήγεμονία στα βόρεια σύνορα της Ελλάδος σε παγκόσμια δύναμη διαθέτει εύρεia δυνατότητα επιλογής, από την σύντομη αλλά εύχρηστη *A History of Macedonia* του R. Malcolm Errington μέχρι την τρίτομη μνημειώδη *A History of Macedonia* του N. G. L. Hammond σε συνεργασία με τους G. T. Griffith και F. W. Walbank (1972-1988). Πρόκειται ακόμη λιγώτερο για «συμπληρωματικό έγχειρίδιο» (companion volume), όπως το εξαιρετικό *Brill's Companion to Ancient Macedon. Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 B.C.-300 AD* υπό την διεύθυνση του Robin Lane Fox (2011) ή όπως το *Companion to Ancient Macedonia* του έδοτικού οίκου Blackwell υπό την διεύθυνση των Joseph Roisman και Ian Worthington, άφοϋ δέν φιλοδοξεi να καλύψει όλες τις εκφάνσεις της μακεδονικής ιστορίας, αρχαιολογίας και γενικότερα πολιτισμοϋ κατά την αρχαιότητα. Οι άναγνώστες που ενδιαφέρονται ιδιαιτέρως για την μακεδονική αρχαιολογία μπορούν να συμβουλευθοϋν την πολυτελή έκδοση του Μουσείου του Λούβρου *Au royaume d'Alexandre le Grand, la Macédoine antique* (Παρίσι 2011), καθώς και εκείνην του έδοτικού οίκου Μέλισσα Αρχαιολογία: Μακεδονία και Θράκη (Αθήνα 2017).

Παρ' όλα ταϋτα το παρόν βιβλίο έχει συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο, άφοϋ καλύπτει την περίοδο από τον έβδομο π.Χ. αιώνα μέχρι το τέλος της μακεδονικής ανεξαρτησίας το 168 π.Χ.², και άφορã έξ' ίσου την αρχαϊκή, την κλασσική και την έλληνιστική περίοδο, καθεμία από τις όποιες έμφανίζονται σε έκταση άνάλογη με τις διαθέσιμες πηγές. Μερικά κεφάλαια του Μέρους 2 και 3 άκολουθοϋν άναπόφευκτα χρονολογική σειρά και εϊναι δυνατόν να φανεϊ ότι εύνοοϋν τα αρχαιότερα στάδια της διαμορφώσεως του βασιλείου και των θεσμών του, έπειδή ή άνίδρυση του κράτους έπιτεϋχθηκε έπι

¹ Για ένα βιβλιογραφικό όδηγό, βλ. Andrianou/Hatzopoulos 2011. Για μία έπισκόπηση Hatzopoulos 1981, Hatzopoulos 1990, Hatzopoulos 2011γ. Πρβλ. Molina Martin 2015.

² Στο έξηξ όλες οι χρονολογίες θα νοοϋνται πρò Χριστοϋ έκτός αν άκολουθοϋνται από την ένδειξη μ.Χ.

βασιλείας του Φιλίππου Β'. Οι πηγές όμως που χρησιμοποιούνται σ' αυτά τα δύο μέρη για τον προσδιορισμό π.χ. της 'έθνικης' επικράτειας, της βασιλικής χώρας, των συμμαχίδων πόλεων της Μακεδονίας ή για την περιγραφή της λαλιᾶς ή των πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν της Μακεδονίας προέρχονται τουλάχιστον ἐξ ἴσου ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδο, ἐνῶ τὸ Μέρος 5 ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ αὐτὴν τὴν περίοδο.

Ἀντιθέτως, ἡ ρωμαϊκὴ περίοδος δὲν περιλαμβάνεται στὸ παρὸν βιβλίο, διότι μετὰ τὸ 168 τὸ κυρίαρχο βασίλειο τῆς Μακεδονίας εἶχε παύσει νὰ ὑφίσταται. Ὑποβαθμίσθηκε πρῶτα σὲ ὑποτελῆ συνομοσπονδία καὶ κατόπιν σ' ἐπαρχία τῆς παγκοσμοποιημένης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ θεμελιώδεις θεσμοὶ τοῦ –ὁ Βασιλεὺς, οἱ Ἐταῖροι, ἡ Ἐκκλησία τοῦ 'ἔθνους'– καταλύθηκαν. Βοσκοί, κάπηλοι, ἀκόμη καὶ μία νέα τάξη γαιοκτημόνων ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν, ἀλλὰ ἡ παλαιὰ ἀριστοκρατία εἶχε ἐξολοθρευθεῖ στὸ πεδίο τῆς μάχης ἢ εἶχε μαζικὰ ἐξορισθεῖ. Ὡς ἀντικείμενο ἔρευνας ἡ ρωμαϊκὴ Μακεδονία εἶναι ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσα ὅσο ὅποιαδήποτε ἄλλη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἀλλὰ ἀφορᾷ ἓνα διαφοροτικὸ κοινὸ μὲ ρωμαϊκὰ ἐνδιαφέροντα.

Στὸν κατάλογο ὄλων ὅσων συνέβαλαν στὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως καὶ στοὺς ὁποίους ἀπηύθυνα τὶς εὐχαριστίες μου στὸ τέλος τοῦ προλόγου μου τὸ 2020 τῶρα ὀφείλω νὰ προσθέσω τὰ ὀνόματα ἐκείνων χωρὶς τὴν συνδρομὴ τῶν ὁποίων ἡ παροῦσα ἔκδοση δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ: πολλὲς χάριτες ὀφείλονται στὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν κύριο Νικόλαο Παπαζαρκάδα, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴν τιμητικὴ πρότασιν τὸ παρὸν βιβλίο νὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν νέα σειρά 'Ἀρχαῖες Κοινωνίες' τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰνστιτούτου, στὶς κυρίες Σοφία Κρεμύδη καὶ Σοφία Ζουμπάκη, πού ὡς ὑπεύθυνες τῶν ἐκδόσεων τοῦ Τμήματος Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος ὑποστήριξαν μὲ ἰδιαίτερο ζῆλο τὴν παροῦσα ἔκδοση, τὴν κυρία Σοφία Σαρογλίδου, ὑπεύθυνη τοῦ Τμήματος Ἑκδόσεων καὶ Βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἰνστιτούτου, πού τὴν προώθησε παντοιοτρόπως καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς πραγματοποίησώς της, τὴν κυρία Εἰρήνη Καλογρίδου, ἡ ὁποία μεταμόρφωσε τὸ ἄτεχνο χειρόγραφό μου σὲ κομψὸ βιβλίο, τὴν κυρία Μαριάννα Πόγκα, πού εἶναι ἡ δημιουργὸς τοῦ ἐξωφύλλου, καθὼς καὶ τὸν κύριο Πασχάλη Πασχίδη, οἱ συμβουλές τοῦ ὁποίου ὑπῆρξαν σὲ ποικίλους

τομεῖς, ὅπως πάντοτε, πολύτιμες, καθὼς καὶ τὴν συνάδελφο καὶ φίλη κυρία Χαρίκλεια Μπρεκουλάκη, ἡ ὁποία μοῦ ἐπέτρεψε νὰ περιλάβω στὴν ἔκδοση τὴν νεώτερη ἀποκατάσταση τῆς σκηνῆς τοῦ κυνηγιοῦ στὴν ζωφόρο τοῦ Τάφου II. Ὅλες ὅμως αὐτὲς οἱ προσπάθειες θὰ εἶχαν μείνει ἄκαρπες χωρὶς τὴν γενναία χορηγία τῆς Πολιτιστικῆς Ἑταιρείας Ἐπιχειρηματιῶν Βορείου Ἑλλάδος ποὺ μᾶς ἐξασφάλισε ὁ ἐξάιρετος φίλος κύριος Ἰωάννης Βεζύρογλου.

Ὁφείλω τέλος μία ἐξήγηση γιὰ τὴν παροῦσα ἔκδοση. Ὅταν ἔγραφα τὸ βιβλίο ἀγγλικά δὲν σκεπτόμουν κὰν τὴν περίπτωση μεταφράσεώς του. Ἀκόμη λιγώτερο ἦταν στὶς προθέσεις μου ἑλληνικὴ ἔκδοσή του καὶ μάλιστα σὲ δική μου μετάφραση. Πρῶτος ὁ ἀγαπητός μου συνάδελφος François Lefèvre εἶχε τὴν ιδέα νὰ προτείνει στὸν κ. Arthur Chevallier, διευθυντὴ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Passés composés τὴν ιδέα τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ βιβλίου, τὴν ὁποία ἔφερε εἰς πέρας ἡ κ. Marie Feyel. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος De Gruyter μὲ εἰδοποίησε ὅτι κινεζικὸς ἐκδοτικὸς οἶκος εἶχε ἤδη ἀγοράσει τὰ δικαιώματα τῆς κινεζικῆς μεταφράσεως καὶ σχεδὸν ταυτόχρονα ὁ μεταφραστὴς κ. Chenyu Li μοῦ ἀπέστειλε ἐκτενὲς δεῖγμα τῆς ἐργασίας του. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ φίλος κ. Ἰ. Βεζύρογλου, μοῦ ζητοῦσε ἐπίμονα νὰ ἀναλάβω τὴν ἔκδοση ἔγκυρου βιβλίου ποὺ νὰ ἀπαντᾷ στὰ βασικὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἔκταση, προέλευση, γλῶσσα, πολιτικὴ ὀργάνωση τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας καὶ προθυμοποιεῖτο νὰ συμμετάσχει στὴν κάλυψη τῆς σχετικῆς δαπάνης. Τὴν ἀνάγκη φιλοτιμίαν ποιούμενος ἀποδέχθηκα νὰ ἀναλάβω τὸ βάρος τῆς μεταφράσεως καὶ ἀπευθύνθηκα στὸν συνάδελφο ἐπιγραφολόγο καὶ Διευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν κ. Ν. Παπαζαρκάδα προτείνοντάς του νὰ περιλάβει τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση στὶς ἐξαιρετικὲς ἐκδόσεις τοῦ Ἰνστιτούτου. Ἡ θερμὴ ἀνταπόκριση ποὺ συνάντησε ἐκ μέρους του ἡ πρότασή μου κατέστησε δυνατὴ τὴν ικανοποίηση ἑνὸς ζητουμένου ποὺ ἀφοροῦσε ἓνα ἑλληνικὸ κοινό, εὐρύτερο ἀπὸ τὸν στενὸ κύκλο τῶν εἰδικῶν, ἀλλὰ τὸ ὁποῖο ἐνδιαφέρεται ζωηρὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πατρίδας του.

Σημείωμα περί όρολογίας

Ένα νεοελληνικό κείμενο αναφερόμενο σέ αρχαίους θεσμούς συναντᾷ τὸ πρόβλημα τῆς αποδόσεως αρχαίων λέξεων, ὅπως π.χ. πόλις, ἔθνος, πολιτεία κλπ. πού εἶναι ἀκόμη ζωντανές, ἀλλά δέν ἔχουν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο περιεχόμενο. Ἐδῶ, σέ περιπτώσεις ὅπου χρειάζεται νά ἀποφευχθεῖ σύγχυση, οἱ ὅροι αὐτοὶ μὲ τὴν ἀρχαία τους ἔννοια θά ἀποδίδονται μὲ πλάγιους χαρακτηῖρες καὶ θά διατηροῦν τὴν ἀρχαία τους κλίση. Χωρὶα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ κείμενα ἀρχαίων ἐπιγραφῶν ἀποδίδονται ἐπίσης μὲ πλάγιους χαρακτηῖρες. Ἡ χρήση μονῶν εἰσαγωγικῶν σημαίνει τὴν κατὰ τὸν γράφοντα καταχρηστική χρήση ὅρου (π.χ. ‘ἐπέκταση’, ‘ἐθνικότητα’) ἢ κυρίου ὀνόματος (π.χ. ‘Σίνδος’). Στὴν πρώτη περίπτωση διότι δέν διευκρινίζεται τὸ εἶδος τῆς ‘ἐπεκτάσεως’ (κατοχή, προσάρτηση, πληθυσμιακὴ ἀλλαγὴ κλπ.) ἢ διότι χρησιμοποιεῖται ὅρος ἀναχρονικὸς, ἀκατάλληλος γιὰ τὴν ἐν λόγω ἐποχή. Στὴν δεύτερη περίπτωση διότι δέν πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαία πόλη πού ἔφερε αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ γιὰ μετονομασία νεώτερου οἰκισμοῦ ὁ ὁποῖος δέν συμπίπτει γεωγραφικὰ μὲ τὴν ἀρχαία πόλη.